

**Cesta za snem či lepším životem?
Obrazy „návratů“ potomků řeckých emigrantů
z Československa zpět do země předků**

Filip Maroši

DOI: 10.21104/CL.2024.1.01

*A Journey towards a Dream or a Better Life? Images of the “Returns”
of Descendants of Greek Emigrants to the Land of their Ancestors
from Czechoslovakia*

Abstract

At the end of the 1940s, a wave of many thousands of Greek refugees fled their country, which was torn by civil war, for Czechoslovakia. Around thirty years later, there was a political change in Greece that allowed the refugees to return to their homeland. In the meantime, however, a new generation of Greeks had grown up in Czechoslovakia who did not remember their parents' country and had never even visited. This article is situated within the theoretical framework of research on return migration. It traces the differences in the presentation of narratives on motivations to migrate back “home” of those who migrated. It also addresses the research field of transnationalism, and the author inquires into whether the narrators maintain any form of cross-border ties to the country from which they migrated.

Key words

return migration, ethnic return migration, Greeks, transnationalism, integration, ethnic minority

Acknowledgment

Studie vznikla v rámci realizace projektu Interetnické vztahy ve střední Evropě: soužití – konflikty – migrace z programu Specifického výzkumu Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (reg. č. projektu MUNI/A/1432/2021).

Contact

Mgr. Filip Maroši, Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Jaselská 201/18, 602 00 Brno, Czech Republic; e-mail: 406673@mail.muni.cz

Jak citovat / How to cite

Maroši, Filip. 2024. Cesta za snem či lepším životem? Obrazy „návratů“ potomků řeckých emigrantů z Československa zpět do země předků. *Český lid* 111: 3–26. <https://doi.org/10.21104/CL.2024.1.01>

Na konci 40. let 20. století dorazila do tehdejšího Československa mnohatisícová vlna řeckých utečenců (k tomuto migračnímu pohybu více níže). V roce 1974 pak došlo v Řecku k politické změně, která umožnila po téměř třiceti letech uprchlíkům návrat do vlasti. Mezitím však vyrostla v Československu nová generace Řeků, která si zemi svých rodičů vůbec nepamatovala, nebo v ní dokonce nikdy nebyla. Někteří z těchto Řeků navrátilivších se do Řecka následně o několik let později migrovali znovu zpět do České republiky.

Předmětem mého zájmu jsou tedy dvě migrace – jednak migrace Řeků z Československa do Řecka v 70.–80. letech 20. století, jednak odchod těchto Řeků z Řecka zpět do České republiky, a to většinou v 90. letech 20. století.

Moje studie se pohybuje v teoretickém rámci výzkumu návratových migrací (reemigrací). Sleduji v ní rozdíly v narativech o motivacích k migraci zpět „domů“ u přímých aktérů migrace. Zajímá mne, jak migraci/migrace narátoři zdůvodňují ve svých současných vyprávěních. Zároveň se pohybuji v rámci výzkumného pole transnacionalismu. Domnívám se, že se aktéři díky své migrační mobilitě pohybují v transnacionálním sociálním poli. Zajímá mě, jak narátoři udržují v jakékoliv formě přeshraniční vazby na zemi, z níž se vystěhovali, a jakým způsobem konstruují přeshraniční vazby, a to i v souvislosti s možnou existencí transnacionálního sociálního pole, které spojuje původní i nová teritoria narátorů („tam i tady“). S výše uvedeným korelují otázky, jež v sobě sumarizují témata předkládané studie: Jak jsou případné transnacionální praktiky a motivace k migraci provázány? Konstruují narátoři svoje migrační identity v odkazech na transnacionální sociální pole?

Príspevek vychází z kvalitativního výzkumu založeného na rozhovorech s potomky uprchlíků¹ řeckého původu probíhajícího v letech 2021 až 2022, jehož první dílčí výsledky prezentuji v předkládané studii.

Řečtí uprchlíci v Československu

V roce 1945 skončila druhá světová válka. Zatímco ve většině evropských zemí krveprolití ustalo, v Řecku se složení zbraní nechystalo. Nemohl za to však vnější nepřítel, ale vysoce polarizovaná společnost i politická scéna. Ta se dělila na pravicové spektrum, které tvořily elity představující politiku vládnoucího královského režimu, a levicovou část politické scény, již zastupovali především řečtí komunisté. V roce 1946 v Řecku vrcholila

1 Vzorek zahrnuje muže i ženy, v textu však pro zjednodušení používám pouze generické maskulinum.

politická krize, kterou nevyřešila ani Varkízská dohoda podepsaná o rok dříve monarchistickou pravíci a levicovou odbojovou organizací EAM,² jež měla zajistit například amnestii politických vězňů, potrestání osob kolaborujících s nacistickými okupanty nebo složení zbraní levicovými partyzány a rozpuštění jejich oddílů. Jak se později ukázalo, dané sliby byly oboustranně porušovány. Zatímco monarchistický režim nechal začlenit do svých ozbrojených složek tehdejší řecké kolaboranty (Králová – Tsivos 2012: 27–28) a dál pokračoval v pronásledování levicových oponentů, část levicových stoupenců odmítla složit zbraně.

Politicky vyhrocená atmosféra v zemi spojená se silnou polarizací řecké společnosti vedla k občanské válce, v níž došlo ke střetu aténského monarchistického režimu s levicovými silami vedenými Komunistickou stranou Řecka. V jejím čele stál stalinista Nikos Zachariadis (Tsivos 2012: 41), jenž se netajil přáním zavést v Řecku komunistickou diktaturu. Řečtí komunisté získali výrazné podporovatele v podobě „bratrských“ režimů v sousední Albánii a Titově Jugoslávii (Hradečný 1998: 465). Monarchistická pravice měla zpočátku podporu Velké Británie a od roku 1947 i Spojených států amerických (Poláková 2020: 20), které se obávaly scénáře, dle něž by se Řecko mohlo stát jedním z dalších satelitů Sovětského svazu.

V roce 1948 bylo zřejmé, že občanská válka se pro levicové síly nevyvíjí dobře. Nejen že královská armáda začala partyzány vytlačovat do horských oblastí severního Řecka, ale také roztržka Tita se Stalinem vedla k postupnému snižování pomoci Jugoslávie řeckým levicovým bojovníkům. Poslední ranou pak bylo uzavření jugoslávských hranic v létě 1949, což pro řecké komunisty fakticky znamenalo konec dodávání potřebných zásob a také konec využití jugoslávské lokality jako týlové základny (Králová – Tsivos 2012: 29–30). Z daných důvodů řečtí komunisté vyslali požadavek státům tehdejšího východního bloku k poskytnutí dočasného útočiště dětem, jež pocházely z válkou zasažených oblastí. Odpověď socialistických zemí byla kladná. V průběhu let 1948–1949 tak odešlo z oblasti severního Řecka 24 až 25 000 dětí ve věku od několika měsíců do 14 let (Tsivos 2012: 43).

Občanská válka v Řecku skončila v srpnu 1949 porážkou komunistů a vítězstvím monarchistů. Počet uprchlíků se tak po prohrané válce v socialistických zemích ještě navýšil.³ Například v Československu se dle odhadů

2 Národněosvobozencká fronta EAM patřila k hlavním odbojovým organizacím, jež bojovaly proti italským a německým okupantům během druhé světové války. Jádrem zmíněné organizace tvořili členové a sympatizanti Komunistické strany Řecka (Poláková 2020: 20).

3 Celkový počet emigrantů z Řecka, kteří se rozhodli odejít do tehdejších lidově demokratických republik a Sovětského svazu, se odhaduje až na 100 000 osob (Tsivos 2012: 43).

celkový počet řeckých uprchlíků ustálil až na počtu 13 000 osob, z nichž 8 000 lidí představovalo dospělou část emigrace (Poláková 2020: 31).

Je však nutné zmínit, že se nejednalo o etnicky homogenní skupinu. Řekové, kteří představovali v rámci migrační vlny její nejpočetnější část, se řadili buď k autochtonnímu obyvatelstvu severního Řecka, nebo k přistěhovalcům, které do dané oblasti přivedly nepříznivé sociální a životní podmínky. Druhou nejpočetnější etnickou skupinou byli mezi uprchlíky z Řecka slovanští Makedonci, kteří tvořili jednu třetinu těch, jež přijeli do Československa. K dalším, již méně početným etnikům patřili Albánci a Arvanité, Aromuni, Turci nebo sefardští Židé (Sloboda 2002: 236).

Politici uprchlíci osídlili po dohodě s československou vládou především pohraniční oblasti, kde se nacházel dostatek pracovních příležitostí i ubytovacích možností. Hlavní lokality, kam se uprchlíci z Řecka zpočátku stěhovali, se nacházely v oblasti severní Moravy, severních i východních Čech nebo Slezska (Maroši 2020: 2). Jejich adaptace na nové prostředí nebyla zpočátku jednoduchá. Značná část uprchlíků byla negramotných, pouze mizivé procento osob mělo vysokoškolské vzdělání (Joanidis 2013: 43). Většina uprchlíků se v Řecku živila zemědělstvím, což vedlo řecké stranické funkcionáře k naivnímu přesvědčení, že emigranti mohou například v Krnově pěstovat tabák či jiné plodiny převažující v původní domovině. Realita však byla jiná. Uprchlíci si museli postupně zvykat na odlišné klimatické podmínky, špatnou dostupnost zmíněných lokalit a odlišné přístupy k hospodářením ve srovnání s řeckým klimatem a agrárními podmínkami (Maroši 2019: 20).

Od roku 1950 nacházeli emigranti z Řecka pracovní uplatnění nejen v oblasti zemědělství a lesnictví, ale především v průmyslových odvětvích, kde například pracovali v textilním průmyslu, a ve stavebnictví. Pracovní příležitosti patřily k hlavním důvodům, proč se v následujících letech mnozí politici uprchlíci stěhovali do velkých měst (Botu – Konečný 2005: 315).

Zpočátku byl pobyt v Československu vnímán řeckými komunisty jako dočasný. Nicméně po prohrané občanské válce, kdy kromě jiného řecký stát odebral politickým uprchlíkům státní občanství,⁴ se ukázal brzký návrat do vlasti jako nemožný. První repatriační úspěch menšího rozsahu byl zaznamenán v roce 1954, kdy byl umožněn přesun 20 dětí a 747 dospělých, z nichž většinu tvořili tzv. monarchofašisté⁵ (Poláková 2020: 55).

4 Během let 1947 až 1963 vydaly řecké státní orgány celkem 136 dekretů, dle kterých bylo odebráno státní občanství 22 266 politickým uprchlíkům. Každá emigrantská rodina tak měla člena, jemuž bylo vzato řecké občanství (Tsivos 2012: 163).

5 Monarchofašista je označení využívané řeckými komunisty pro zajatce z královské armády.

K velmi mírnému posunu ve vztazích mezi Řeckem a emigranty z Řecka došlo v průběhu let 1959 až 1966, kdy v zemi posilovala levice a atmosféra v tamní společnosti se vůči uprchlíkům začala opatrně měnit. V dané době se vrátilo do své domoviny z Československa několik stovek politických uprchlíků. Jakékoli další repatriční snahy se však na následujících několika let zastavily, jelikož v roce 1967 byla v Řecku vyhlášena vojenská junta (Tsivos 2012: 164–166). Situace se změnila až o několik let později, přesně v roce 1974, kdy v Řecku zmíněný režim padl.

Daná událost přinesla v zemi nejen změnu politické situace, ale také odlišný přístup k uprchlíkům, jež již téměř tři desetiletí museli žít mimo svou vlast. Zlepšily se nejen možnosti přeshraniční komunikace mezi rodinami, ale také se otevřela příležitost odjezdu. Od druhé poloviny 70. let se začali emigranti postupně vracet zpět do Řecka. Největší vlna návratových migrantů nastala v průběhu 80. let, kdy se k moci dostalo Panhellénské socialistické hnutí (PASOK), jehož lídrem byl Andreas Papandreu. Nový premiér nechal vyhlásit amnestii pro účastníky komunistického povstání v období 1946–1949. Současně podepsal bilaterální dohodu s vládami hostitelských zemí politických uprchlíků včetně Československa, čímž umožnil navrátilcům i jejich potomkům rovnoprávné znovuzачlenění do řecké společnosti. Daná amnestie se však týkala pouze osob, jež se hlásily k řeckému etnickému původu, což prakticky znamenalo nemožnost návratu pro ty slavomakedonské emigranty, kteří se v zahraničí nechali registrovat jako Makedonci (Tsivos 2012: 242–243).

Návratová a etnická návratová migrace

Reemigračním procesům se v rámci českých humanitních věd věnovali badatelé, jež své práce spojovali především s migrací krajanů z oblastí východní, střední či jihovýchodní Evropy na území Československa / České republiky (např. Vaculík 1984; Uherek – Valášková 2006; Kreisslová – Nosková – Pavlásek 2019). Například Jana Nosková ve své práci týkající se návratu volyňských Čechů na české území používá termín reemigrace, který vztahuje na navrátilivší se osoby českého a slovenského původu, jež vlastní státní občanství jiného státu (Nosková 2007: 43). Sociolog Zdeněk Nešpor, který se zabýval návratem krajanů zpět do Československa / České republiky po roce 1989 ze Západu, využil v rámci terminologie označení reemigrant pro ty etnické Čechy, jež ze země v minulosti emigrovali, ale také pro jejich potomky, pokud alespoň jeden z jejich rodičů měl český původ (Nešpor 2002: 10). Pojem reemigrace popisuje například Lenka Šolcová jako „proces, kdy dochází k vystěhování osob z určité oblasti a následně, po určitém období, k návratu zpět do zdrojové země“ (Šolcová 2012: 152).

Z výše uvedeného vyplývá, že termín reemigrant je mnohými autory přisuzován osobám s etnickým původem své původní domoviny. Petr Lozoviuk však poukazuje na problematické aspekty pojmu reemigrace, čímž odkazuje zejména na jeho nepřesnost v souvislosti s jednotlivci či skupinami, které migrují do cílového místa, které lze nazvat zemí předků, nikoli však státem, v němž se narodili. Z daného důvodu využívá pracovní termín etnické přistěhovalectví, jež se má týkat migrantů, kterým je usnadňován migrační pohyb na základě jejich etnického původu (Lozoviuk 2000: 96).

Pro badatele zabývající se migrací členů jednotlivých diaspor do vlasti předků je zmíněné téma zvláště zajímavé, jelikož onen návrat může mít pro první generaci zcela jiný význam, než tomu je v případě mladších pokolení daných menšin. Daným fenoménem se zabývali například Luděk Jirka, který zkoumal možné důvody, jež vedly potomky krajanů ze západní Ukrajiny a z jižní Moldávie migrovat do České republiky (Jirka 2020), nebo Jane Yamashiro, která si položila otázku, proč by se mělo o osobách narozených a vyrůstajících v hostitelské zemi hovořit jako o „navrátilcích“, když ve své etnické vlasti nikdy nežili (Yamashiro 2017).

V souvislosti s výše uvedeným problémem bude má studie vycházet z konceptu, který popsal antropolog Takeyuki Tsuda. Tsuda rozlišuje dva typy návratu členů diaspor do etnické domoviny na základě generačního faktoru. V případě první generace se jedná o příklad návratové migrace, kdy se přistěhovalci vrací do země svého narození, na kterou mají uchované určité vzpomínky a osobní vazbu. Druhým typem je etnická návratová migrace, která zahrnuje „návraty“ migrantů druhých a následně dalších generací, kteří míří zpět do země svých předků poté, co žili po celá desetiletí mimo svou etnickou vlast (Tsuda 2009a: 1).

Poněkud složitější situace nastává v případě 1,5 generace. Jak upozorňuje Jee Eun Regina Song, daná generace v sobě zahrnuje velké věkové rozdíly, kdy se do cílové země mohou přistěhovat jak kojenci, tak dospívající (Song 2020: 582). Zatímco u dospívajících dětí lze hovořit o vzpomínkách, které si během svého dětství vytvořily na svou rodnou zemi, u osob, které opustily svou vlast ve věku batolete, těžko můžeme hovořit o nějaké ztělesněné zkušenosti či vzpomínce na etnickou domovinu.

Dle Tsudy jsou hlavním důvodem většiny etnických návratových migrací ekonomické tlaky, nikoliv touha vrátit se do země svých předků. Značná část etnických navrátilců tak obecně migruje z méně rozvinutých zemí do ekonomicky vyspělejší etnické vlasti za prací, vyššími příjmy a celkově lepší životní úrovní. Kromě ekonomických faktorů může u etnických navrátilců hrát podstatnou roli při rozhodování odjet do země předků také například etnopolitické pronásledování v jejich rodném státě způsobené například geopolitickými rozvraty (Tsuda 2009b: 21–22) nebo enviromentální pro-

blémy (Kulu: 1998). Z výše uvedeného vyplývá, že převažujícím aspektem, který etnické návratové migranty vede k danému životnímu rozhodnutí, je strategický, pragmatický či racionální kalkul (Jirka 2020: 212).

Etnická příslušnost tedy zpravidla není spouštěčem ani iniciátorem etnické návratové migrace, přesto však směřuje daný migrační proud do zemí původu migrantů. Na základě ekonomických či jiných tlaků se mnozí potomci diaspor rozhodují pro návrat do vlasti předků kvůli svým domnělým etnickým vazbám na danou domovinu či z důvodu, že je vlády domovských zemí zpravidla vítají prostřednictvím příznivé migrační a národnostní politiky (Tsuda 2009a: 6–7).

Dle Tsudy však není etnická návratová migrace zcela černobílá. Připouští, že v některých případech může u potomků diaspor nostalgická touha po znovuobjevení svých etnických kořenů převážit nad ekonomickou situací v rodné zemi, byť jejich počet je omezenější. Týká se to především etnických navrátilců, kteří migrují z vyspělých států do méně rozvinutých zemí. Osoby přicházející z bohatých zemí mají mnohem menší ekonomickou motivaci k návratu do etnické domoviny, než je tomu u etnických navrátilců z méně rozvinutých zemí. Naopak lze usoudit, že v daném případě převažují etnické faktory nad jinými (Tsuda 2009b: 24).

Na základě výše uvedených informací lze rozdělit Řeky migrující z tehdejšího Československa do Řecka na dvě skupiny. V první skupině se objevují uprchlíci první a částečně i 1,5 generace,⁶ které lze nazvat návratovými migranty. Druhá skupina je tvořena migranty druhé a dalších následujících generací, jež s vlastní svých předků neměli žádnou osobní a prožitou zkušenost. Do této kategorie spadají všichni narátoři, s nimiž jsem realizoval interview a které v rámci předkládané práce nazývám etnickými návratovými migranty.

Etničtí navrátilci jako transmigranti?

At již etnické návratové migranty vedou k odjezdu do země předků jakékoli pohnutky, je zřejmé, že směr jejich migrace diskurzivně směřuje do jejich etnické domoviny. Klíčovou roli při určení směru migrace do země etnického původu mohou sehrávat sociální i příbuzenské vazby, které nově příchozím alespoň částečně usnadňují začátek nového života v cizím prostředí. Lze totiž předpokládat, že v rodinách etnických navrátilců existují transmigrační síť, prostřednictvím nichž dochází ke komunikaci mezi jednotlivými skupinami v zemích cílové i původu.

6 Myšlena ta část 1,5 generace, která se ve své vlasti narodila a určitý úsek svého života v dětství a dospívání v zemi skutečně žila.

V souvislosti se sociálními vazbami migrantů lze při studiu návratových migrací pracovat i s teoriemi transnacionalismu,⁷ které vycházejí z představy existence sociálních polí přesahujících hranice regionů, států nebo kontinentů (Henig 2007: 1). Transnacionální sociální pole propojují původní a nová teritoria migrantů, udržováním zmíněných přeshraničních vazeb přistěhovalci budují současně dva domovy (Szaló 2008: 8). Hlavní zájem badatelů tak směřuje především na studium tzv. života „mezi“, tedy na pohyb transnacionálních migrantů mezi teritoriem a domovem, na rétoriku, představy či praktiky, které používají k uskutečňování a odůvodňování života „tady a teď“ (Henig 2009: 176). Právě tyto přeshraniční aktivity jsou významné pro vznik transnacionálních sociálních polí, jež přesahují geografické, kulturní či politické hranice. K posílení spojení nového a původního domova migrantů výrazně přispívá také čím dál více se zrychlující doprava a telekomunikace, které mají zásluhu na vědomí kratší vzdálenosti mezi oblastmi, k nimž migranti tíhnou. Migranti tak ztrácejí pocit vykořeněnosti, a naopak svým aktivním jednáním překračují různé typy hranic. Teorie transnacionální migrace tak reflektují nejen život migrantů v novém prostředí, ale také jejich ekonomický, kulturní či sociální dopad v zemích původu (Szaló 2008: 110–111).

Participace na transnacionálních sociálních polích může být z hlediska transnacionálních aktivit otevřená nejen pro transmigranty, kteří fyzicky cestují mezi dvěma oblastmi, ale také pro aktéry, kteří praktikují nejrůznější politické, ekonomické nebo kulturní transnacionální aktivity nepravidelně, nebo dokonce vůbec migranti nejsou. Jedná se o subjekty, které žijí na jednom místě v hostitelské nebo původní zemi, přičemž jejich aktivity jsou závislé na zdrojích a sociálních sítích těch, kteří pobývají v cizině (Szaló 2008: 10).

Metodologie výzkumu

Kvalitativní etnologický výzkum s použitím metody oral history byl realizován v letech 2021–2022. Při získávání etnografických dat jsem se rozhodl využít kombinaci chronologického vyprávění, během kterého narátor reflektuje jednotlivé etapy svého života, a polostrukturovaných rozhovorů.

S každým narátorem jsem uskutečnil dvě interview. Během prvního rozhovoru jsem se zaměřil především na jeho samotné vyprávění. Narátorovy výpovědi vyřčené během jeho volného vyprávění lze v rámci metody oral

7 Teorie transnacionalismu se začala rozvíjet v průběhu osmdesátých let, kdy vědci svou pozornost upřeli na téma globalizace. Koncept transnacionalismu je od začátku spojen s výzkumy vazeb přistěhovalců na země původu na různých úrovních (Henig 2007: 1).

history označit jako subjektivní materiál, který má deskriptivní charakter a předkládá nám bližší pochopení významů, které ve vyprávění narátoři konstruují (Kreisslová – Nosková – Pavlásek 2019: 39). V rámci druhého interview jsem použil připravené okruhy otázek, které byly později doplněny také dotazy vytvořenými na základě informací, jež mi jednotliví narátoři sdělili v předchozím interview. Narátory jsem vybíral na základě jejich řeckého etnického původu i reálné zkušenosti týkající se návratu do jejich etnické domoviny. První narátory jsem oslovil díky kontaktům, které jsem získal od historika Konstantina Tsivose. Dále jsem postupoval technikou snowball sampling, kdy mi tipy na další potenciální narátory předávali jednotlivci, s nimiž jsem interview již uskutečnil. I když jsem se problematice kultury řecké menšiny v České republice již věnoval, nejsem v dané skupině insider. Jsem si vědom toho, že má pozice ve výzkumu ovlivnila výpovědi narátorů, které mi slouží jako podklad pro interpretace v následujícím textu.

Narátory lze rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří narátoři, kteří v Řecku po návratu z Československa setrvali a žili tam i v období realizace mého výzkumu.⁸ V druhé jsou zastoupeni informátoři, kteří se po určitém čase pobytu rozhodli Řecku opustit a vrátili se zpět na území dnešní České republiky.⁹

Rozhovory byly realizovány celkem s osmi narátory. Tři setrvali ve své etnické vlasti, čtyři se navrátili do České republiky. Osmou osobou, s níž jsem vedl rozhovor, je Kateřina, narozená v Řecku roku 1983. Její otec se řadí k navrátilcům, kteří se odstěhovali do Řecka po pádu vojenské junty, ale počátkem 90. let se s manželkou a dětmi rozhodl přijet zpět do České

8 V této skupině se nacházejí Dana, Sofia a Georgios. Dana v roce 1975 odjela s rodinou do řecké Soluně, aby o pět měsíců později odcestovala se svým manželem do Švédska, kde setrvali sedm let. V roce 1983 přijela opět do Řecka, kde již zůstala. Bydlí v severním Řecku, ve vesnici blízko bulharsko-makedonských hranic. Sofia v 80. letech odjela do Řecka, ale zároveň získala možnost studovat v Paříži. V době konání rozhovoru žila v Aténách. Georgios se v roce 1983 s manželkou a dvěma dětmi přestěhoval do Atén. V době konání interview nadále bydlel v Řecku, přestože se do České republiky pravidelně vrací i kvůli pracovním příležitostem, které v zemi jako umělec má.

9 Do této skupiny patří narátoři Alekos, Dimitrios, Dionisios a Jannis. Alekos se v roce 1988 ve 22 letech přestěhoval do řecké Larisy se svou tehdejší manželkou a dcerou. V roce 2019 se vrátil do České republiky, v době konání rozhovoru bydlel v Praze. Dimitrios se v roce 1980 odstěhoval se svou tehdejší manželkou a dcerou do Atén. V roce 2011 se vrátil do Krnova. Dionisios opustil v roce 1981 se svou tehdejší manželkou Československo a odjel do Soluně. O šest let později se přestěhovali do Austrálie, kde bydleli pět let. V roce 1992 se narátor vrátil do Brna. Jannis odjel v roce 1975 se svými rodiči do Atén, kde dokončil střední školu. V roce 1994 se rozhodl vrátit zpět do Prahy.

republiky. Rozhovor s Kateřinou využívám proto, že konstruovala obrazy o obou migracích svých rodičů a o možných důvodech, které je k daným rozhodnutím vedly.¹⁰

První rozhovor jsem jako tazatel začal otázkou, která měla narátora podnítit vyprávět svůj životní příběh: „Mohl/a byste prosím popsat Váš životní příběh?“ Následně jsem pro upřesnění pronesl i několik podotázek jako například: „Kde a kdy jste se narodil/a? Jaké bylo Vaše dětství? Jak vzpomínáte na život v Československu a Řecku?“ V momentu, kdy narátor odvyprávěl svůj životní příběh, jsem použil mnou připravené okruhy otázek, které lze rozdělit do tří skupin.

První skupinu tvořily dotazy, jež byly společné pro obě skupiny narátorů. Dotýkaly se nejen jejich dnešních pohledů na život v Československu, ale také na motivace k odjezdu do Řecka a představ, které měli o své etnické domovině. Další otázky směřovaly k hodnocení narátorova života v Řecku. Následující dvě skupiny okruhů otázek se zaměřily na jednu či druhou skupinu informátorů. Zajímalo mne, jaké obrazy prezentují narátoři o faktorech, které rozhodly o tom, že první skupina narátorů ve vlasti svých předků zůstala, a naopak druhá skupina informátorů z Řecka odjela a vrátila se zpět na české území.

Interview byla zaznamenána částečně v době probíhající pandemie onemocnění covid-19. Z daného důvodu jsem se rozhodl pro realizaci distanční formy rozhovorů. Rozhovory realizované distanční formou jsem zaznamenal dvěma způsoby. Pokud interview proběhlo přes internetovou telefonii Skype, byl záznam pořízen po souhlasu narátora prostřednictvím webkamery. Dva rozhovory byly zrealizovány i přes platformu Messenger, přičemž v daném případě jsem interview nahrál na diktafon.

K hlavním výhodám distanční formy rozhovoru se řadí především snadnější dostupnost narátora, kdy je možné hovořit, ačkoli dělí informátora i badatele například několik stovek kilometrů. Další nespornou výhodou je úspora času i financí obou subjektů, kdy z pohodlí domova či jiného místa, v němž se právě nachází, mohou realizovat rozhovor a nemusí cestovat na konkrétní smluvené místo (Hlaváček 2021: 63). Průběh interview v online prostředí však přináší i velké nevýhody. Jednou z nich je jednoznačně ztížená možnost vytvořit si mezi informátorem a výzkumníkem důvěrnější vazbu, jak je tomu u rozhovorů konaných během osobního setkání. K dalším problematickým bodům lze zařadit i technické komplikace vznikající v průběhu rozhovoru, jako jsou například výpadky signálu nebo chvilková zastavení obrazu během interview. Celkem jsem zrealizoval interview v distanční formě se čtyřmi narátory,

¹⁰ Její otec mi rozhovor bohužel neposkytl.

s dalšími čtyřmi jsem uskutečnil rozhovory osobní formou. Interview probíhala se všemi v českém jazyce.¹¹

V následující části se chci věnovat migraci řeckých uprchlíků do jejich etnické domoviny a zpět do České republiky, přesněji motivačním faktorům, jak je ve svých vyprávěních konstruovali moji narátoři. Vše zasazují do rámce získaného z literatury k tématům reemigrace a transnacionalismu.

Návraty „tady a tam“

Míru adaptace nově vzniklé řecké komunity na české prostředí označuje Konstantinos Tsivos jako vysokou (Tsivos 2012: 126–127), což dle něj souviselo i se zvládnutím českého jazyka.¹² Přesto se v rodinách řeckých uprchlíků a uvnitř řecké komunity v Československu většinou hovořilo rodným jazykem. Čilý byl i komunitní život, který představovaly nejen návštěvy a styky mezi jednotlivými členy diaspory, ale také akce v podobě řeckých zábav, během nichž se tancovaly řecké tance na hudebním podkladu zahráném živými řeckými kapelami.

Bohatý kulturní život praktikovaný v rámci etnické menšiny, vytváření hudebních i tanečních těles či realizace jazykových kroužků byly důležité mimo jiné pro potomky emigrantů první generace. Uchování identifikačních faktorů, jako jsou například jazyk nebo kultura v rámci řecké komunity, přispěly k udržení etnické identity i u osob, jež se narodily na českém území.

Příkladem jsou narátoři, kteří mi v rámci interview vyprávěli o své účasti v tanečních souborech či na řeckých akcích. Během rozhovorů jsem se nesetkal s narátorem, který by nebyl buď aktivně zapojen do tehdejšího komunitního života řecké menšiny, nebo alespoň nezastával pozici pasivního účastníka různých typů zábav, setkávání či programů.

Organizování kulturního života zkoumané menšiny, kam spadaly programy spojené s oslavami řeckých státních svátků či vystoupeními tanečních a pěveckých souborů, lze charakterizovat jako snahu o spojení se zemí svých předků. Komunikační kanály s příbuznými v Řecku byly zvláště v době tamního vojenského režimu téměř nemožné. Byly to proto

11 V rámci předkládané případové studie bych rád poděkoval a zároveň ocenil odvahu i ochotu všech narátorů vyprávět před neznámým tazatelem o svých životních prožitcích a rodinné historii, zvláště v neosobním prostředí virtuálního prostoru.

12 Lze však hovořit o výjimkách, kde integrace neproběhla zcela úspěšně. Mám na mysli především nejstarší jedince z první generace emigrantů, kteří nesli svůj útěk z Řecka velmi těžce. Žili spíše izolovaně od majoritní společnosti a český jazyk se nikdy zcela nenaučili. Daná skupina však v rámci řecké emigrace představovala menšinu (Tsivos 2012: 126–127).

zejména kulturní praktiky, které umožnily Řekům v Československu pohyb v transnacionálním sociálním poli, vytvářeli tak určitou imaginární spojnici mezi oběma zeměmi.

Nová politická situace, která nastala po pádu vojenské junty v Řecku v 70. letech 20. století, přiměla většinu Řeků opustit Československo (Zissaki-Healey 2013: 148–149). Jednalo se o okamžik, na který podle slov mých narátorů mnozí členové etnické menšiny čekali tři desetiletí. „99% Řeků v sobě měli tu touhu vrátit se zpět, takže ten běžnej přípitek třeba vínem byl: ‚Ža rok v Řecku.‘ Takhle to bylo celý roky.“ (Jannis, 19. 2. 2022)

Touha po odjezdu do země předků nevycházela pouze z první generace Řeků, jež se v Řecku narodili, ale i od členů řecké komunity, kteří daný stát znali pouze ze vzpomínek a vyprávění příbuzných. Narativ „návratu do země předků“ se dle narátorů předával uvnitř rodin z generace na generaci.

„Když jste celý život vychovávané jako Řek, plus musím brát v potaz, že ti naši rodiče nepřišli sem kvůli práci nebo nepřišli sem zbohatnout, nepřišli sem zakořenit. (...) Oni si mysleli, že ta situace se změní politicky a že se vrátí. Že je to jen chvilkový. Takže toto všechno na vás působí, protože v tom žijete, se scházeli ti staří partyzáni doma a bavili se o všem možným, a teď vyrůstáte odmalička, kdy se rodiče schází s Řekama jenom, takže máte řecké kamarády, řecké kamarádky, chodíte do řeckého souboru, chodíte do řecké školy. Prostě v tom žijete. Takže to jako povznáší a vy žijete s tím a ti naši rodiče žijí s tím, že my jsme tady jen na..., že jakmile se to dovolí, ta politická situace, tak se my vrátíme zpátky. Oni se vrátí a my tam pojedeme, vždyť to je naše vlast a my tu jsme z donucení, my tu nejsme o svobodné vůli. Takže v tom žijete, to ve vás zůstává a strašně se na to těšíte.“
(Dionisios, 12. 2. 2022)

Rodiče Kateřiny se rozhodli odjet do Řecka v roce 1980. Když jsem se informátorky ptal na důvod „návratu“ jejího otce do země předků, odpověděla:

„Asi chtěl jet za lepším životem, asi to zkusit. Taky tím, že byl Řek, vyrůstal samozřejmě v českém prostředí, mateřský jazyk byl samozřejmě řečtina, ale česky uměl možná ještě líp, ale asi chtěli lepší život, chtěli utéct možná tady z toho režimu, lákala je prostě ta svoboda v Řecku a asi ho tam táhl nějaký ten původ, no. Ale spíš si myslím, že to byl takový ten útek za lepším.“ (Kateřina, 3. 2. 2022)

Narátorka prezentuje jako hlavní faktor, který vedl rodiče k rozhodnutí opustit komunistické Československo, odchod za lepším životem. I když se v obraze Kateřiny vyskytuje jako jeden z možných motivačních faktorů i etnický původ jejího otce, z rozhovoru plyne, že se jednalo spíše o vedlejší příčinu odjezdu. Na otázku, zda se za souslovím „odchod za lepším životem“ má rozumět odjezd za ekonomickým blahobytem, Kateřina odpovídá: „*Třeba, třeba. Myslím si, že neměl asi nic konkrétního na mysli, ale věděli, že tam ty možnosti jsou. Že si vlastně můžou vydělat různými způsoby. A mysleli si, že to určitě bude jednodušší a ve finále se tam budou mít líp.*“ (Kateřina, 3. 2. 2022)

Daný obraz informátorky lze vnímat jako do jisté míry protikladný ke konstrukci, jež používala většina mých ostatních narátorů. Ti uváděli, že hlavní motivací odchodu do Řecka byla touha poznat vlast svých předků. Narátorka Dana hovořila o tom, že k dané motivaci ji vedla především výchova jejích rodičů, kteří kladli mimo jiné i důraz na její etnický původ. Zmíněnou skutečnost uvedli v rozhovoru i další narátoři, kteří označili za hlavní motivaci k odjezdu etnické důvody.

„Odmalička ve škole, v rodině nás učili..., nám říkali o své vlasti rodiče, ve škole řecký učitel, my jsme měli ten první řecký ročník a potom dvakrát nebo třikrát týdně jsme měli řecký jazyk. My jsme se učili historii, zeměpis, a tak nás učitel, jak mluvil o historii, o starověkém Řecku a o novověkém a o tom všem, tak jsme prostě byli vychovaní k lásce k vlasti našich rodičů. Chtěli jsme to poznat, že. Měli jsme to všechno zidealizované.“ (Dimitrios, 1. 2. 2021)

Narátor Georgios během rozhovoru prezentoval obraz vyjadřující jeho pocity, když odjížděl do Řecka. Používal přitom sousloví *cesta do neznáma* či *cesta za snem*.

„Vyprávěli nám různé věci, který byly svým způsobem pohádky a přehnaný. Dědeček říkával, že na vesnici rostou melouny, rostou rajčata tak velký jak melouny, a když to rajče rozřízl děda, tak voněla celá vesnice a všichni věděli, že dědeček má na oběd rajčata. Jako ve všem přeháněl a v tom přehánění bych řekl, že byla právě ta láska k té vlasti. Taková ta bezmezná láska, která mě vedla potom a spouště těch dětí k tomu, že se chtěly vrátit. Takže to nebyl návrat do lepší země, nebo lepší ekonomický země, byl to návrat do té země za snem.“ (Georgios, 23. 2. 2021)

Tsuda (2009a; 2009b) připouští, že etnické menšiny si mohou vytvořit silnou vazbu k etnické vlasti, jelikož jejich původ a země předků je

konstruována příznivým způsobem. Typickým příkladem takových kladných konstrukcí jsou výše uvedené citace dvou informátorů. Pozitivní obrazy o Řecku, které příznivě ovlivnily vztah narátorů k vlasti, byly vytvářeny v rodinách či tehdejších vzdělávacích programech. Zmíněné obrazy tak významně přispěly k romantizaci vlasti ze strany potomků diaspory.

Je však nutné podotknout, že v rámci mého vzorku narátorů nepanovala mezi přímými účastníky etnické návratové migrace jednoznačná shoda o hlavní motivaci „návratu“ do Řecka. Narátor Jannis, kterému v době odjezdu do Řecka bylo 17 let, uvedl, že o návrat neusiloval, a naopak toužil zůstat v Československu. Jeho rodiče, jejichž motivací byl dle narátora stesk po vlasti, však Jannise přemluvili a on do Řecka odjel s nimi.¹³ Další informátorka Sofia, která se odstěhovala do Řecka ve svých 21 letech, prohlásila na mou otázku, jakou motivaci měl pro ni návrat do Řecka:

„No, podívejte se, ten hlavní důvod byl takovej, takový to proplachování toho mozku, jak se říká u nás, když odmala slyšíš, že musíš zpátky jako do Řecka. Potom já jsem byla v Řecku na dovolené a mně se tam líbilo, mně se tam líbilo hodně, a pak jsem dostala příležitost, že můžu odjet do Paříže, tím pádem jsem vlastně odjela s tím, že půjdu studovat ještě do té Paříže, protože kdybych byla v Česku, tak bych to asi dělat nemohla. Takže to byl asi ten důvod velký. No a když jsem přijela, tak mně se tady [v Řecku] líbilo. Jinej svět, no.“ (Sofia, 3. 3. 2021)

V prvním rozhovoru Sofia uvedla za hlavní důvody odjezdu do Řecka nejdříve již výše uvedený narativ, jenž se opakoval u většiny mých narátorů, a následně možnost vycestovat do Paříže, kde se vyskytla příležitost studovat. Během druhého rozhovoru informátorka dodala, že studium v Paříži vnímala jako podstatnější motivaci k vycestování z komunistického Československa. Odůvodňuje to i argumentem, že návrat do Řecka považovala z důvodu rodinného předávání již výše zmíněných pozitivních obrazů o vlasti za „jasný, že se prostě přestěhuju, že odjedu“. Tento motivační činitel byl dle narátorky tedy samozřejmý.

V rámci vzorku narátorů se tak ukazuje, že ačkoli převažuje u etnických navrátilců jako motivace návratu do Řecka konstrukt touhy žít ve vlasti

13 Jannis byl mým jediným narátorem druhé generace Řeků, který v době odjezdu do Řecka nedosáhl plnoletosti. Jsem si vědom, že uvedený případ by se mohl interpretovat také v souvislosti s problematikou migrace dětí/teenagerů, které o svém osudu nemohou zcela rozhodovat. Předmětem mého zájmu však není tento typ migrace. Z daného důvodu danou problematiku v předkládané studii nerozvádím.

předků, vyskytují se i narátoři, jež z daného narativu vybočují. Proti narativu „návratu do země předků“ do určité míry vystoupil i narátor Alekos, který sice svou motivaci etnického navrátilce prezentuje narativem o důležitosti etnického původu, přesto ve své výpovědi poukazuje na část řeckých migrantů, kteří dle jeho názoru odjeli do Řecka z jiných než etnických důvodů.

„Plno lidí se vrátilo kvůli majetku. Plno lidí se vrátilo kvůli tomu pocitu té volnosti, protože všichni jsme si mysleli, že je tam ten svět... svobodný. Tady je útlak a tam byla svoboda. Hodně takových lidí bylo samozřejmě. Byl to kapitalismus. To znamená, bylo zboží všude. Chtěls džíny, šel sis koupit džíny. Chtěls adidas, šel sis koupit adidas. Chtěls magneták, šels. Chtěls někam cestovat, tak cestovals, kam si chtěl. Tóto byla ta svoboda. Po tom někteří prahli. Někteří měli majetky obrovský, který dostali zpátky. Tak se vrátili kvůli majetku. Někteří se vrátili opravdu kvůli tomu cítění. Jsem Řek, musím zpátky domů.“ (Alekos, 27. 5. 2021)

Začátek života ve „vysněné zemi předků“ však pro navrátilce nebyl jednoduchý. Řada navrátilců se zařadila poměrně rychle do pracovního procesu, ale naráželi například na jazykovou bariéru. I když řecky narátoři mluvili, například při vyřizování administrativních záležitostí na úřadech naráželi na určité limity. Dalším faktorem ztěžujícím adaptaci na nové prostředí bylo určité odcizení ze strany rodilých Řeků, kdy navrátilce nazývali místní obyvatelé Čechy. Oporou se tak často stávali nejen příbuzní žijící v Řecku, ale také Řekové, kteří již do vlasti z Československa přicestovali a v Řecku své začátky už měli za sebou. Narátorka Kateřina podotýká, že se v Aténách, kde rodina žila, vytvořila komunita řeckých navrátilců, jež se navzájem podporovali a jejíž členové se také společně stýkali.

„Bylo jich tam hodně. Táta tam tehdy založil hokejovej tým v Aténách. Založily se tam i český restaurace, takže tam přitáhli i kousek toho Česka v něčem. A i ten barák, co postavili vlastně rodiče, tak to bylo s dalšími dvěma řeckými rodinami z Česka a jednou rodinou Řeků z Maďarska, tam se to tak nějak prolnulo, no, a dokonce s jednou rodinou... tak jsme se stýkali od mého narození vlastně a taky jsme se spolu vrátili do Česka jako spřátelený rodiny, který měly více méně ten stejný osud.“ (Kateřina, 3. 2. 2022)

Výpověď narátorky evokuje termín „cizinec“, který popsal německý filozof George Simmel. Informátoři, s nimiž jsem během interview hovořil, částečně odpovídali Simmelově představě o cizinci, kdy daný aktér nebude

nikdy zcela vázán na jedno místo, ale je spojen jak se zemí, v níž se narodil, tak s místem cílovým. Cizinec se tak ocitá v určitém mezním prostoru, fázi liminality, tedy na hranici mezi dvěma kulturami. Věta „být cizincem znamená, že ten, kdo je vzdálen, je blízko“ (Simmel 1997: 26–28) značí častý vnitřní rozpor mnohých narátorů, kteří hovoří, že v Řecku se cítí více jako Češi a v Česku jako Řekové. Ona počáteční fáze jinakosti do jisté míry u většiny řeckých respondentů přetrvávala. Uvědomují si na jedné straně svůj řecký etnický původ, na straně druhé jsou si vědomi vlivu nejružnějších faktorů daných jejich životem v českém prostředí (tradice, normy chování apod.). Uvědomění si určitých odlišností od domácího obyvatelstva potvrzuje i vytváření komunit navrátilců v Řecku, jejichž společným bodem byl řecký původ a narození v Československu či jiné komunistické zemi.

Aktéři se tak stále pohybovali „mezi“ Řeckem a Československem, přičemž tak vytvářeli transnacionální sociální pole. Ze vzpomínek Kateřiny i dalších narátorů vyplývá například snaha přivést kousek Česka do Řecka. Typickým příkladem je oblast gastronomie, kdy etničtí navrátilci zahrnuli některé české pokrmy do svého jídelníčku nebo navštěvovali restaurace zaměřené na českou gastronomii, což jim zároveň pomáhalo uchovávat určité pouto k zemi, z níž se vystěhovali. Důležitým spojovatelem se pro část narátorů staly dopisy nebo kazetové pásky, prostřednictvím kterých komunikovali s příbuznými či přáteli žijícími na území dnešní České republiky.

„Dopisy, každý týden dopis s mým nejlepším kamarádem v Brně. Tenkrát nebyl internet, byl jste v Řecku a o tom Česku jste nevěděli vůbec nic. Nebyly tam české produkty. Dneska žijete v Řecku a je vám to úplně jedno, protože máte českou televizi, máte české obchody, máte hospody s Plzní, prostě to Česko vám nechybí už. Konec. Tenkrát to bylo úplně jinak. Najednou z ničeho nic vás vytrhli odsud, z toho, co znáte, co cítíte, na co jste zvyklí, a posadili vás úplně někde jinde do úplně cizího prostředí, které se chová úplně jinak. A musíte se zadaptovat. (...) Pivo jsem nepil nikdy, když jsem byl v Česku, tak jsem na pivo nechodil, mi nechutnalo. Když jsem jel do Řecka, tak mi začalo chybět, protože bylo český to pivo.“ (Alekos, 27. 5. 2021)

Přes integraci v Řecku se někteří z narátorů v 90. letech navrátili do České republiky. Podle Kateřiny byl hlavním faktorem úvah o návratu nefunkční systém, který v zemi panoval například v oblasti školství či zdravotnictví. Narátorka během interview popisovala školní budovu, kterou navštěvovala v Řecku jako desetiletá na počátku 90. let.

„Spíš se to týkalo chodu toho státu, což samozřejmě ty školy, zdravotnictví, tak to třeba byl pro ně větší šok. Když nás vzali do školy a máma se rozbrečela ten první den, když to tam viděla. (...) Prostě všechno posprejovaný, zničený, špinavý. Prostě žádný zázemí jako tady, tělocvična, jídelna, to prostě neexistuje. To je takovej velkej areál, taková velká... no hřiště, prostě betonová plocha nebo asfaltová, kde tráví děti přestávky a tělocviky. A pak jsou tam třídy v takovým... všechno jako venkovním způsobem, samozřejmě díky klimatu, to je jako logický, ale pamatuju si, že jsme nejednou mrzli v zimě, že jako netopili a seděli jsme v kabátech v učebnách. Říkám, přestávky jsme trávili venku na tom hřišti, když jsme měli tělocvik, tak jsme museli jít prostě v nějakých teplákách přímo do školy, protože samozřejmě žádný šatny neexistovaly, my jsme celý den prostě byli v teplákách. My jsme s tím teda neměli problém, ale když se zpětně kouknu i v tom ohledu, že jsem pak zažila i tu školu tady, tak jsem si říkala, co to je za obrovský rozdíl. No, každý ráno modlitba. Nástup prostě a modlit se. Největší čest pro někoho, když říká modlitbu do telefonu, taky se mi to jednou povedlo. Úplně jiný jako no. A takhle vypadá jako 90% státních škol.“ (Kateřina, 3. 2. 2022)

Není bez zajímavosti, že otázku vzdělání, které dalo řeckým emigrantům tehdejší Československo, vyzdvihovali všichni informátoři, s nimiž jsem hovořil. Často poukazovali na větší úroveň českého školství v rámci srovnání s tehdejším řeckým školním systémem. Narátor Jannis během rozhovoru popisoval své dojmy ze střední školy, kterou v Řecku v 70. letech navštěvoval.

„Tam si každý dělal, co chtěl, někdo četl noviny, se sebrali, odešli na cigáro, to už byla průmyslovka že jo, takže to byli kluci, kterým bylo 18, 19 let. Tědka nevím, jak to chodí na základkách, abych zas nekecal, ale taky to bylo špatný. Já jsem šel třeba pro ségru a žádná tělocvična, tam dělali kotrmelce na betonu před školou. To školství tam nebylo dobrý. Nevím, jak je to tam teď, ale v té době, kdy jsme tam přijeli v tom 74. nebo 75. roce, to dobrý nebylo.“ (Jannis, 19. 2. 2022)

Určitým paradoxem je, že návrat do České republiky inicioval v rodině Kateřiny jako první otec, který je etnický Řek. Obraz motivací, jež vedly rodinu k rozhodnutí opustit Řecko, je Kateřinou konstruován v souvislosti s novými příležitostmi, které vznikly v Česku po pádu komunistického režimu. Nejzásadnější motivací pro zmíněné pragmatické jednání rodičů informátorky však byla dle představ Kateřiny možnost lepšího vzdělání pro jejich dvě dcery.

„My už jsme se dostávaly do věku, kdy je v Řecku už více méně povinnost chodit na nějaký soukromý doučování, protože jinak není šance prostě postoupit do dalšího ročníku. Jako někdo to zvládne, ale je to opravdu minimum dětí. Myslím, že většina dětí je nucena jako podstupovat tady tohle šílený trávení volného času doučováním. Takže tam si vzpomněli samozřejmě na Česko a na ty starý dobrý časy, kde tady tohle všechno funguje, tyhle základní věci, a řekli si, že asi pro rodinný život bude v tuhle chvíli lepší, no a přišlo to rozhodnutí, že jsme se v roce 1993 přestěhovali sem. A potom v roce 1995 se za námi vrátili babička s dědou [rodiče otce].“ (Kateřina, 3. 2. 2022)

Podobně pragmaticky předkládala své motivace většina informátorů, která se vrátila zpět na území České republiky. V rozhovorech narátoři zmiňovali zdravotní, sociální či pracovní důvody jako motivace pro svůj návrat. V daných konstrukcích lze spatřit jistý paradox. Zatímco většina etnických navrátilců kladla ve spojitosti s motivacemi odjezdu do Řecku důraz na svůj etnický původ, u migrace do České republiky v drtivé většině prezentovali obraz složený z pragmatických důvodů, které popisoval Takeyuki Tsuda jako nejčastější v souvislosti s etnickými návratovými migranty. Pouze jediný narátor uvedl, že se na počátku 90. let vrátil do České republiky především z příčiny stesku po zemi, kde se narodil. Zároveň však dodal, že dalším důvodem byla představa lepší budoucnosti jeho dětí v Česku.

„No, měl jsem to tady radši než tam. Prahu miluju. (...) Hlavní důvod ale bylo to prostředí a podvědomě jsem vnímal ten chaos v těch Aténách a já měl dítě, kluka, a říkal jsem si, jak on bude tady v tomhle blázinci žít? A v tom srovnání, že by žil v Praze, to město miluju, mám to tady rád... nelituju toho, že jsem se vrátil, hlavně kvůli tomu dítěti, že jsem mu připravil tu budoucnost trošku jinou než... nevím, jak by dopadl v tom Řecku. Třeba by dopadl dobře, neumím to odhadnout, ale tím, že jsem to tady znal, věděl jsem ty kvality, to školství a byla ta možnost se vrátit, tak jsem vůbec nepřemýšlel o tom. Nevím, jak to teď v těch Aténách je, abych jim nekřivdil, ale v té době, kdy jsme tam žili, to bylo špatné. V Řecku jsem měl nádhernou budoucnost, já bych šel po deseti letech do důchodu. A ty peníze, které tam byly vysoké, to jsem všechno oželel a ve 40 letech jsem šel vlastně do nejistoty, začínal jsem od nuly.“ (Jannis, 19. 2. 2022)

I když se někteří z narátorů navrátili do České republiky, s Řeckem udržovali a udržují kontakty nadále a neustále se tak pohybují v transnacionálním sociálním poli. Kateřina například v následujících letech vystudovala

všeobecné gymnázium a poté na Masarykově univerzitě srbskou a řeckou filologii. V době konání rozhovoru žila v Praze, kde pracovala jako lektorka řeckého jazyka nebo průvodkyně řeckých turistů. Jejím velkým koníčkem jsou řecké tance, kterým se věnuje jako lektorka v organizaci Lyceum Řekyň v České republice. V době studií na vysoké škole dokonce uvažovala o návratu do Řecka. Během rozhovoru zmínila dva důvody, které ji k dané myšlence vedly, a to etnický faktor společně s představou příjemnějšího každodenního života. Daný návrat však nezrealizovala, ačkoli do rodné země pravidelně jezdí a stýká se s příbuznými i přáteli. V rozhovoru se Kateřina identifikovala jako Řekyně, která má dvě vlasti, Řecko a Českou republiku. Zajímavé je, jak hodnotí vztah k Řecku u svého otce. Ten prý nemá výrazně větší touhu se pravidelně vracet do své etnické vlasti. *„Nějak mu to [Řecko] nechybí, mi přijde. V ničem. Mně přijde spíš jako Čech poslední dobou. Jako na dovolenou dobrý, je tam rád, ale spíš podotýká na to, co je špatný tam.“* (Kateřina, 3. 2. 2022)

Kateřina tak nerezignovala na udržování sociálních vztahů, které ji propojují s místem původu, ani se nevzdala své původní identity. Její transnacionální sociální pole zahrnuje nejen sociální a ekonomické aktivity, kde využívá své znalosti řeckého jazyka jako lektorka řečtiny či průvodkyně turistů, ale i kulturní praktiky, prostřednictvím kterých buduje souběžně dva domovy.

Ostatní narátoři, jež migrovali zpět do České republiky, udržují také nadále kontakt se svou etnickou domovinou. Do Řecka pravidelně jezdí na dovolené či udržují komunikační kanály se svými příbuznými a přáteli. Informátor Alekos, který se do Česka vrátil kvůli pracovní příležitosti, v rozhovoru uvedl zájem vrátit se po čase zpět do Řecka, které považuje za svůj domov. Další narátor Jannis, jenž se podle svých slov vrátil na naše území kvůli stesku po českém prostředí, v posledních letech pravidelně na několik měsíců jezdí do Řecka z důvodu pracovních povinností (podniká v cestovním ruchu).

Ale ani narátoři, kteří v Řecku setrvali, vazbu na Českou republiku nijak nezpřetrhali. Narátorka Dana nadále komunikuje s Řeky žijícími na českém území prostřednictvím sociálních sítí a stále se také zajímá o dění v České republice. Narátoři Sofia a Georgios Českou republiku často navštěvují, mimo jiné i kvůli pracovním aktivitám, které se jim tu nabízejí. Nicméně Georgios uvádí i další důvod svých cest do Česka:

„Mám tam [v České republice] spoustu... kolegů, ne kamarádů, kolegů, kteří jsou hudebníci, malíři, sochaři a se kterými se můžu právě bavit o určitých věcech, který nás pojí, a můžu si rozumět. To znamená, můžu vědět. Zatímco třeba tady nemám takovýhle, jsou tady, ale nenašel jsem je tu, nedostal jsem se k nim. Takže tam

prožívám kolikrát večery krásný, když se bavíme o mnoha věcech a strašně mě to obohacuje. Jako cítit se... jako nejsou to kamarádi, že bysme spolu kamarádili léta nebo tak, ale jsou to lidi, kteří jako mi rozumí a můžu se s nima... jako ten dialog je strašně důležitý. A to vznikalo tady. Tady [v Řecku] se taky lidi baví, ale baví se o něčem jiným. (...) Jako víc mi rozumí ti lidi tam. Já jsem říkal, že Česko mi dalo vzdělání, zatímco Řecko moudrost. To znamená, hlava moje je v Česku a srdíčko je tady. Jako zase tady třeba, když na tom domě, co mám u moře, a bavím se tam s rybáři a s prostými lidmi, tak zase se dozvídám věci, který bych se v Česku nedozvěděl. Je to o něčem jiným, no.“ (Georgios, 23. 2. 2021)

Podobně jako Kateřina se tak pohybují v transnacionálním sociálním poli i ostatní narátory, kterým propojují původní i nová místa svého pobytu, ať již prostřednictvím sociálních kontaktů, jež si během svého života v Československu a Řecku vybudovali, nebo například pracovními povinnostmi, které je nutí k migračnímu pohybu. Transnacionální sociální pole tak byla narátory využívána bez ohledu na jejich motivace související s etnickou návratovou migrací, které během interview konstruovali.

Závěr

Téma návratu do Řecka bylo dle vyprávění v rodinách narátorů živé po celou dobu jejich pobytu v Československu. Každý rok si rodiny připíjely: „*Tak za rok už konečně v Řecku.*“ Z původních asi třinácti tisíc Řeků, kteří tvořili v Československu etnickou menšinu, zamířilo do vlasti předků okolo deseti tisíc navrátilců (Zissaki-Healey 2013: 148–149). Silnou vazbu na Řecko logicky měli návratoví migranti první generace. Specifický vztah k etnické domovině měla dle narátorů i velká část Řeků navazujících generací, které v předkládané práci označují jako etnické návratové migranty a kteří o Řecku pouze slyšeli z vyprávění a reálně v zemi nikdy nebyli.

Dle pohledů sdílených zástupci druhé generace během interview byly pro značnou část z nich hlavním faktorem návratu především etnické důvody, touha vrátit se do vlasti, poznat zemi svých předků. Motivace konstruované ve vyprávěních většiny narátorů z mého vzorku tak nesouvisely s ekonomickou či jinou pragmatikou motivací, jež bývá dle Tsudy ve většině případů spouštěčem etnické návratové migrace.

Oproti tomu informátorka Kateřina konstruovala jako primární důvody odjezdu svých rodičů do Řecka spíše faktory ekonomické a politické (kapitalistický systém, demokracie), byť připouští, že určitou roli mohl hrát i etnický původ jejího otce. Pragmatické jednání uvedl ve svých kon-

strukcích i narátor Alekos, který ho však nezmiňoval u sebe, ale připsal ho části etnických navrátilců, kteří dle jeho představ odjeli do Řecka z jiných příčin, než bylo etnické cítění. O jiném než etnickém důvodu hovořil i další informátor Jannis, který se přizpůsobil přání svých rodinných příslušníků. V rámci druhé generace narátorů tak tvoří výjimku, jelikož k rozhodnutí migrovat ho dle jeho slov přiměly spíše vnější vlivy než vlastní rozhodnutí. Narátorka Sofia sdělila, že hlavní motivací pro odjezd do Řecka bylo studium v Paříži, načež jako další důvod uvedla etnický faktor.

Obrazy narátorů, které se týkaly jejich motivací k odjezdu do Řecka, se tak dají rozdělit do dvou skupin, z nichž první a početnější je založena na motivačních faktorech související s etnickou touhou žít v zemi svých předků a druhá zahrnuje motivace spojující nejrůznější strategické a racionální pohyby. Obě kategorie mají však dva velké spojovatele. Tsuda uvádí, že ačkoli etnické návratové migranty přiměje k migračnímu pohybu především racionální kalkul, směr jejich mobility směřuje výhradně do země předků. Život řecké komunity v Československu a socializační narativ „návratu do vlasti“ se pro vytváření představ o motivačních faktorech, jež přiměly narátory odjet do Řecka, ukazují jako klíčová. A to paradoxně i u těch narátorů, jejichž konstrukce o motivacích lze zařadit spíše ke strategickým faktorům.

Narátoři prožili část života v Československu, kde si daná etnická menšina vytvořila nejen v komunitě, ale i jednotlivých rodinách velký narativ „návratu do vlasti“, v němž informátoři byli socializováni. U mnohých Řeků se jednalo o vžitou záležitost, která se zrealizuje, jakmile k tomu budou vhodné politické podmínky. Posílení narativu pomohlo také existenci transnacionálních sociálních polí, které nebyly založeny na přeshraničních osobních kontaktech, jež byly na několik let přerušené, ale například na kulturních aktivitách, díky nimž byly Řekové se zemí předků alespoň touto formou propojeni. Transnacionální vazbu na etnickou domovinu si narátoři budovali také prostřednictvím výrazné romantizace země, odkud jejich rodiče i prarodiče pocházeli. Rodinná idealizovaná vyprávění o etnické domovině, jejichž příčinou mohlo být dlouhodobé odloučení od země narození předků, způsobila u narátorů budování příznivých obrazů o Řecku, což jim pomohlo vytvořit transnacionální spojení s jejich etnickou domovinou. Za těmito romantizujícími obrazy o vlasti lze vidět jak vidinu lepšího života, tak i touhu poznat zemi svých předků a žít v ní.

Pokud však většina narátorů konstruovala obrazy svých motivací týkající se odjezdu do Řecka v souvislosti s etnickými faktory, u migrace zpět do České republiky používali převážně narativ ukazující na jiné motivační faktory. Jednalo se většinou o pracovní, ekonomické či systémové faktory.

Velkým společným jmenovatelem vyprávění všech narátorů jsou transnacionální aktivity, kterými aktéři vědomě či nevědomě propojují dvě lokality,

Řecko a Českou republiku. Svými ekonomickými, sociálními či kulturními vazbami se pohybují v transnacionálním sociálním poli, jež určuje spojnicí mezi oběma zeměmi.

I přesto, že většina řeckých narátorů druhé generace v interview prezentovala jako hlavní motivaci odjezdu do Řecka etnický faktor, nadále udržovali či v případě těch, kteří v Řecku setrvali, stále udržují v různých formách vazbu s Českou republikou. To odpovídá i zjištění Anastasie Christou a Russela Kinga, kteří uvádějí, že svým příjezdem do země předků se stává druhá generace etnických navrátilců fakticky první generací imigrantů. Po své adaptaci na nové prostředí si mohou vybrat, zda přeruší vazby na zemi, kde se narodili, či nikoli. Zvláště pokud se jejich migrační pohyb uskutečnil jako součást rodinného návratu. Dle autorů je však reálnější, že budou udržovat transnacionální praktiky směřované do státu, z něhož se vystěhovali a který mohou vnímat jako jiný druh své vlasti (Russel – Christou 2011: 456).

Transnacionální chování aktérů se nemusí týkat pouze konkrétních praktik, ale i samotné mentality, kterou částečně převzali z lokality, ze které přišli. Narátoři se nikdy zcela neodloučili od země, z níž se vystěhovali. V transnacionálním sociálním poli se pohybovali všichni aktéři migrace bez ohledu na motivační faktory, které konstruovali během interview, a na lokalitu, v níž se momentálně nacházejí. Pokud nazývám své narátory v předkládané studii jako etnické navrátilce, je třeba dodat, že jejich současné jednání splňuje také atributy prvků transnacionalismu. *„Ale to Česko je tady! Ať chceme, nebo nechceme. Jako my chceme, akorát nepřemýšlím, když zavolám ženě, kde mám kalhoty nebo můžeš mi udělat kávu, tak to nevím, jestli to říkám v češtině nebo v řečtině.“* (Georgios, 23. 2. 2021)

Narátory, jež uvedli, že jejich motivace k odjezdu do Řecka vycházela především z touhy poznat svou etnickou domovinu, lze charakterizovat jako příklad, který tvoří v konceptu etnické návratové migrace spíše výjimku než častý jev. Zároveň je třeba uvést, že výpovědi etnických navrátilců jsou především obrazem, který vytvořili o sobě samých, a část z nich si uvědomuje, že nacionální sentiment je v podstatě důsledkem diskurzivních praktik, jež spoluvytváří jejich identitu a vedou k migračnímu pohybu, jenž i ospravedlňují. Přesto pokládám za cenné tyto představy či konstrukce přímých účastníků daného migračního pohybu zaznamenat. Zejména kvůli osobním subjektivním pohledům a prožitkům přímých aktérů, které mohou prohloubit naše znalosti o zkoumaném tématu. Například objevením konstrukcí, které vytvářejí rozmanitější obraz o motivačních faktorech řeckých etnických navrátilců. Obraz, v němž není zastoupen pouze převažující narativ založený na etnickém cítění, ale také pragmatismus.

Literatura

- Botu, Antula – Konečný, Milan. 2005. *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989*. Praha: Řecká obec Praha.
- Henig, David. 2007. Transnacionalismus. *Antropowebzine* 2–3/2007 [online]. [2023-7-12]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/transnacionalismus>
- Henig, David. 2009. Pohledy z druhého břehu: transnacionalismus, rituál a sociální změna. *Sociální studia* 6: 175–192. <https://doi.org/10.5817/SOC2009-1-175>
- Hlaváček, Jiří. 2021. Covido, ergo zoom! Metodologické, technické a etické aspekty distančně vedených rozhovorů v období pandemie Covid-19. *Memo: časopis pro orální historii* 11, 1: 57-72.
- Hradečný, Pavel. 1998. Řecko na cestě k dnešku. In: Hradečný, Pavel et. al.: *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny: 449–490.
- Jirka, Luděk. 2020. Návrátová migrace, reemigrace nebo etnická návratová migrace? Potomci krajanů ze západní Ukrajiny a z jižní Moldávie a jejich důvody migrace do České republiky. *Český lid* 107, 2: 211–229.
- Joanidis, Sotiris. 2013. *Řekové v Česku*. Rejvíz: Rula.
- Králová, Kateřina – Tsivos, Konstantinos et al. 2012. *Vyschly nám slzy... Řečtí uprchlíci v Československu*. Dokořán: Praha.
- Kreisslová, Sandra – Nosková, Jana – Pavlásek, Michal. 2019. „*Takové normální rodinné historky*.“ *Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Argo.
- Kulu, Hill. 1998. Ethnic Return Migration: An Estonian Case. *International Migration* 36, 3: 313–336. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00049>
- Lozoviuk, Petr. 2000. „Etnické přistěhovalectví“ do Spolkové republiky a jeho historické, kulturní a politické pozadí. *Střední Evropa* 16, 104–105: 96–118.
- Maroši, Filip. 2019. *Společenský život brněnských Řeků*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita.
- Maroši, Filip. 2020. Společenské aktivity brněnských Řeků. *Antropowebzin* 1–2/2020 [online]. [2022-12-21]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/282>.
- Nešpor, Zdeněk R. 2002. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelém k západním reemigracím 90. let*. Sociologické texty 02:4. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Nosková, Jana. 2007. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie.
- Poláková, Jana. 2020. *Dva životy, dvě kultury, dvě země: Řekové na českém území od 2. poloviny 20. století do současnosti*. Brno: Nadační fond Hellenika.

- King, Russell – Christou, Anastasia. 2011. Of Counter-Diaspora and Reverse Transnationalism: Return Mobilities to and from the Ancestral Homeland. *Mobilities* 6: 4, 451–466. <https://doi.org/10.1080/17450101.2011.603941>
- Simmel, George. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sloboda, Marián. 2002. Řecká a makedonská etnická skupina v Česku: lingvistické aspekty jejich vzniku a vývoje. In: Šrajjerová, Olga (ed.): *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu 2002 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. Slezský ústav Slezského zemského muzea: Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze: 234–242.
- Song, Jee Eun Regina. 2020. A Double-edged Sword: Gender and Intersectionality of Korean American Ethnic Return Migration. *Asian Studies Review* 44, 4: 579–596. <https://doi.org/10.1080/10357823.2020.1790501>
- Szaló, Csaba. 2008. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Šolcová, Lenka. 2012. Subjektivní reflexe reemigrace černobylských přesídlenců v lokalitě Kopidlno. *Český lid* 99, 2: 151–172.
- Tsivos, Konstantinos. 2012. *Řecká emigrace v Československu (1948–1968) – Od jednoho rozštěpení ke druhému*. Dokořán: Praha.
- Tsuda, Takeyuki. 2009a. Introduction: Diasporic Return and Migration Studies. In: Tsuda, Takeyuki (ed.): *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspectives*. Stanford: Stanford University Press: 1–20.
- Tsuda, Takeyuki. 2009b. Why Does the the Diaspora Return Home? The Causes of Ethnic Return Migration. In: Tsuda, Takeyuki (ed.): *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspectives*. Stanford: Stanford University Press: 21–43.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa. 2006. Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Zdeněk (ed.): *Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 169–201.
- Vaculík, Jaroslav. 1984. *Reemigrace a usidlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*. Brno: Ústav marxismu-leninismu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně.
- Yamashiro, Jane H. 2017. *Redefining Japaneseness: Japanese Americans in the ancestral homeland*. Rutgers University Press.
- Zissaki-Healey, Tassula. 2013. *Řecký politický exil a národnostní menšina v českých zemích*. Praha: Řecká obec Praha.